

ВІДГУК
офіційного опонента
доктора юридичних наук, професора Козича Ігоря Васильовича
на дисертацію ГИРИЧА Олександра Сергійовича
«КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОХОРОНА ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ
УКРАЇНИ»,
поданої на здобуття ступеня доктора філософії
в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 - Право

Актуальність теми дослідження кримінально-правової охорони енергетичної безпеки України зумовлена низкою вагомих чинників. В умовах повномасштабної збройної агресії проти України забезпечення енергетичної безпеки набуло статусу одного з ключових напрямів національної безпеки держави. Стале функціонування об'єктів паливно-енергетичного комплексу, безперебійне виробництво, передача та розподіл електричної й теплової енергії, газу та інших енергоресурсів є необхідною передумовою обороноздатності держави та життєдіяльності суспільства.

Атаки на об'єкти енергетичної інфраструктури з боку держави-агресора набули системного характеру і перетворилися на інструмент ведення війни, що об'єктивно вимагає формування ефективної системи їх кримінально-правової охорони. Посягання на такі об'єкти створюють загрозу не лише відносинам власності чи безпеці виробництва, а й національній безпеці загалом, оскільки здатні дестабілізувати функціонування органів державної влади, оборонного сектору, систем охорони здоров'я, транспорту та зв'язку, а відтак безпосередньо впливають на реалізацію конституційних прав і свобод громадян.

Водночас чинне кримінальне законодавство України не містить окремої норми, яка передбачала б відповідальність за посягання на енергетичну безпеку як таку, а відповідна охорона забезпечується розгалуженою і не завжди узгодженою системою норм, розміщених у різних розділах Особливої

частини Кримінального кодексу України (далі - КК України). Практика застосування цих норм в умовах воєнного стану виявила чимало проблемних аспектів кваліфікації, розмежування суміжних складів, визначення предмета, наслідків та кваліфікуючих ознак, що потребує ґрунтовного наукового осмислення. Формування судової практики у цій сфері демонструє необхідність удосконалення теоретико-правових підходів до кримінально-правової кваліфікації відповідних посягань та вдосконалення самого законодавства з метою підвищення його системності й узгодженості.

Перелічені та інші обставини указують на підвищену актуальність проблематики, яку дослідив О. С. ГИРИЧ.

Ознайомлення з дисертацією та публікаціями за темою дослідження дає підстави констатувати, що здобувачем проведено на належному методологічному рівні значний обсяг наукової роботи. Представлена праця є теоретично й практично значущою для науки кримінального права, а її автор виконав усі дослідницькі задачі й досяг поставленої мети. Здобувач приділив суттєву увагу кримінально-правовій охороні енергетичної безпеки України, визначив коло норм, що її забезпечують, окреслив теоретичні підходи і практичні аспекти вирішення проблемних питань у цій сфері.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність. Об'єкт та предмет представленого дослідження визначені коректно. Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері забезпечення енергетичної безпеки держави, а предметом - кримінально-правова охорона енергетичної безпеки України. Наукова праця базується на системному підході до проблем, що постали в процесі наукового пошуку, і характеризується належним рівнем наукових узагальнень.

Методологічна база дисертації цілком відповідає вимогам сучасної науки кримінального права. Здобувач обрав багаторівневу систему методів (загальнофілософські, загальнонаукові, спеціально- та конкретно-наукові), поєднавши діалектичний, системно-структурний, формально-логічний,

герменевтичний, догматичний, порівняльно-правовий, статистичний методи, а також методи моделювання та прогнозування. Продemonстровано правильне застосування як загальнонаукового, так і спеціального інструментарію для вирішення поставлених дослідницьких задач, що забезпечило системність, послідовність і наукову обґрунтованість отриманих результатів.

Слід відзначити продуману структуру дисертації, вірно й логічно побудований дослідницький процес: від з'ясування стану наукової розробки проблематики та визначення енергетичної безпеки як об'єкта кримінально-правової охорони (розділ 1), через характеристику об'єктивних і суб'єктивних ознак складів кримінальних правопорушень, які посягають на енергетичну безпеку (розділ 2), до виявлення проблем відповідальності та формулювання пропозицій щодо її удосконалення (розділ 3). Така побудова зумовлена структурою наукового пізнання складної проблематики і дає змогу послідовно розкрити предмет дослідження.

Заслуговує на схвалення те, що здобувач не обмежився суто догматичним аналізом, а системно залучив емпіричний матеріал - статистичні дані Офісу Генерального прокурора та матеріали Єдиного державного реєстру судових рішень, а також узагальнення судової практики (додатки), що суттєво посилює обґрунтованість і достовірність висновків. При написанні дисертації здобувач опрацював значну кількість спеціалізованої наукової літератури (213 найменувань), проаналізував положення проєкту нового Кримінального кодексу України та зарубіжний досвід, що дало змогу вірно побудувати весь дослідницький процес і досягти поставленої мети.

Наукова новизна висновків, пропозицій та рекомендацій, сформульованих у дисертації, полягає насамперед у тому, що робота є одним із перших комплексних досліджень кримінально-правової охорони енергетичної безпеки України, в якому склади кримінальних правопорушень, що посягають на об'єкти енергетики, розглянуто системно - як цілісну підсистему в межах Особливої частини КК України.

Здобувач уперше запропонував передбачити у КК України загальну норму, яка встановлюватиме відповідальність за посягання на енергетичну безпеку держави з визначенням предмета такого складу через поняття об'єкта критичної інфраструктури та з градацією відповідальності залежно від категорії критичності таких об'єктів. Обґрунтовано доцільність доповнення КК України статтею 261-1, яка передбачатиме відповідальність за захоплення або утримання об'єкта критичної інфраструктури, а також доведено недосконалість чинного законодавства, що полягає у неможливості притягнення до відповідальності осіб, які вчинили посягання на об'єкт енергетики шляхом бездіяльності, у зв'язку з чим запропоновано описувати об'єктивну сторону відповідних складів через поняття «діяння», а не «дія».

Удосконалено розуміння енергетичної безпеки як об'єкта кримінально-правової охорони, зокрема виокремлено десять її елементів та визначено систему («асоціації») норм КК України, що забезпечують таку охорону. Розвинуто підхід до визначення предмета аналізованих складів через збірне поняття «об'єкт критичної інфраструктури» з відповідним переліком ознак, а також положення про соціальну обумовленість кримінально-правової охорони енергетичної безпеки, про застосування заходів кримінально-правового характеру до юридичних осіб за посягання на об'єкти енергетики та про мінімальний вік кримінальної відповідальності за такі посягання. Автор також запропонував оптимізувати систему відповідних складів шляхом виключення з КК України статей 113, 194-1, 270-1 та 292 з одночасним переформатуванням статті 194-1 та удосконаленням редакції статті 258 КК України.

Зазначені положення наукової новизни суттєво збагачують теоретичні засади та практичні підходи до кримінально-правової охорони енергетичної безпеки України.

Практичне значення дисертаційного дослідження не викликає сумнівів. Його результати мають перспективу використання: у науково-дослідній діяльності - як підґрунтя для подальших теоретичних розробок проблем кримінальної відповідальності за посягання на енергетичну безпеку;

у правотворчості - для удосконалення кримінального законодавства в частині регламентації відповідальності за посягання на об'єкти енергетики; у правозастосовній діяльності - при вирішенні правоохоронними та судовими органами питань кваліфікації відповідних кримінальних правопорушень; в освітньому процесі - під час викладання освітніх компонентів «Кримінальне право» та «Кримінально-правова кваліфікація», а також при підготовці підручників, посібників і методичних рекомендацій.

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, в опублікованих працях. Результати дисертації з достатнім ступенем репрезентативності викладені у десяти наукових публікаціях, із яких сім статей опубліковано у виданнях, визнаних фаховими з юридичних наук (категорія «Б»), у тому числі одна - в іноземному науковому періодичному виданні, а три - у працях апробаційного характеру. Наукові публікації здобувача свідчать про послідовну роботу над розв'язанням поставленого наукового завдання, а основні положення й висновки праці належним чином апробовані на науково-практичних конференціях.

Попри загальне **позитивне** враження від авторських ідей та розкриття основних питань представленого дослідження О. С. ГИРИЧА, воно природно не позбавлене певних *неточностей, спірних або дискусійних аспектів, які потребують додаткового обґрунтування і пояснення.*

1. Наскрізною ідеєю роботи є пропозиція відмовитися від низки спеціальних норм (ст.ст. 113, 194-1, 270-1, 292 КК України) та уніфікувати відповідальність за посягання на об'єкти енергетики через збірне поняття «*об'єкт критичної інфраструктури*» з градацією відповідальності залежно від категорії критичності. Ця позиція в цілому заслуговує на підтримку, виходячи з наведених автором аргументів. Водночас саме тут, як видається, здобувачеві варто було б більш повно розкрити співвідношення запропонованого ним предмета з наявним нормативним інструментарієм. Закон України «Про критичну інфраструктуру» від 16 листопада 2021 року

передбачає віднесення об'єктів до однієї з категорій критичності (I–IV), проте віднесення це є динамічним, здійснюється підзаконними актами і залежить від секторальних методик та рішень уповноважених суб'єктів. За такого підходу об'єктивна ознака складу кримінального правопорушення (а надто - кваліфікуюча ознака «I або II категорії критичності» у пропонованій редакції ч.2 ст. 194-1 - стор.197 та ін.) фактично ставиться у залежність від акта віднесення об'єкта до відповідної категорії, який може бути змінений або взагалі відсутній на момент вчинення діяння. У роботі бракує відповіді на питання, як кваліфікувати посягання на об'єкт, який фактично є критично важливим для енергетичної безпеки, однак на момент вчинення діяння не був у встановленому порядку віднесений до відповідної чи взагалі до жодної категорії критичності (або відомості про його категорію є інформацією з обмеженим доступом). Хотілося б, щоб здобувач додатково аргументував, чи не призведе таке «бланкетне» визначення предмета до звуження кримінально-правової охорони порівняно з чинним підходом і як забезпечити дотримання принципу правової визначеності (передбачуваності кримінального закону) у цій частині.

2. Дискусійною є пропозиція здобувача виключити з КК України статтю 113 (диверсія) як таку, що дублює положення про терористичний акт та інші суміжні норми (підрозділ 3.2). Аргументація автора про близькість об'єктивних сторін диверсії й терористичного акту та про умовність розмежування за спеціальною метою є небезпідставною. Проте у роботі, як видається, недостатньо враховано принципову відмінність *родового об'єкта* цих посягань: диверсія розміщена у розділі I Особливої частини КК України (кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки), тоді як терористичний акт - у розділі IX (проти громадської безпеки). Теза про те, що громадська безпека є складовою національної безпеки, сама по собі не знімає питання, адже за такою логікою під сумнів можна поставити самостійність цілого масиву норм розділу IX. Крім того, поза увагою залишилося співвідношення пропонованого виключення ст. 113 КК України з

міжнародними зобов'язаннями України та з тенденціями розвитку законодавства держав, які зберігають окрему відповідальність за диверсійну (саботажну) діяльність. Бажано, щоб здобувач додатково обґрунтував, чому переваги декриміналізації диверсії переважають дзеркальні ризики звуження кримінально-правової охорони основ національної безпеки, надто в умовах воєнного стану.

3. Здобувач слушно звертає увагу на несистемність законодавця у визначенні мінімального віку кримінальної відповідальності за посягання на об'єкти енергетики і, по суті, підтримує ідею зниження такого віку до 14 років, ілюструючи її випадками залучення неповнолітніх до підпалів та підривів об'єктів під час воєнного стану. Проблему порушено вірно, однак її вирішення у роботі виглядає дещо суперечливим. З одного боку, автор визнає, що питання мінімального віку *потребує окремого ґрунтовного аналізу з урахуванням досягнень педагогіки та психології* (с. 156), а з іншого - фактично констатує знижений вік за деякі діяння (с. 207). Залишається нерозкритим, чи автор прагне зниження віку за всі посягання на об'єкти енергетики, чи лише за окремі (найбільш небезпечні) їх різновиди, і за якими саме критеріями провадити таку диференціацію.

4. Заслуговує на увагу пропозиція здобувача розширити перелік складів, за які до юридичних осіб можуть застосовуватися заходи кримінально-правового характеру (ст. 96-3 КК України), доповнивши його статтями про посягання на об'єкти енергетики (підрозділ 2.3 роботи). Ідея є логічною, однак потребує уточнення в частині співвідношення з обраною автором концепцією декриміналізації. Здобувач одночасно пропонує, по-перше, виключити ст.ст. 194-1, 270-1, 292 КК України, а по-друге - доповнити п. 4 ст. 96-3 КК України статтями 194 та 194-1 «у пропонованих вище редакціях» (с. 184). Виникає запитання щодо внутрішньої узгодженості цих пропозицій: якщо частина спеціальних норм виключається, а їхній зміст «поглинається» оновленою ст. 194-1 та загальною ст. 194, то чи буде забезпечено застосування заходів кримінально-правового характеру до юридичних осіб у всіх тих випадках

посягань на об'єкти енергетики, які автор справедливо вважає суспільно небезпечними (наприклад, знищення об'єкта енергетики конкурента з корисливих мотивів, приклад якого наводиться у роботі). Доцільно було б, щоб здобувач навів цілісну (підсумкову) редакцію ст. 96-3 КК України, узгоджену з усіма іншими своїми пропозиціями.

5. Здобувач послідовно обстоює тезу про необхідність описувати об'єктивну сторону аналізованих складів через поняття «діяння», а не «дія», обґрунтовуючи це можливістю вчинення посягань на об'єкти енергетики (у тому числі диверсії та терористичного акту) шляхом бездіяльності. Теоретично така позиція має право на існування. Проте у роботі, на наш погляд, бракує переконливих прикладів *реального* вчинення відповідних посягань саме шляхом бездіяльності, які б не охоплювалися вже наявними у КК України нормами про службову недбалість (ст. 367) чи порушення спеціальних правил (ст.ст. 270, 272–274 КК України), проаналізованими самим здобувачем у підрозділі 1.2. Без такого розмежування пропозиція про «діяння» ризикує створити надмірну конкуренцію норм і не виправдано розширити межі відповідальності за умисні склади. Хотілося б, щоб автор навів конкретні модельні ситуації, у яких бездіяльність щодо об'єкта енергетики має отримувати кримінально-правову оцінку саме за пропонованими ним нормами, а не за вже наявними у КК України.

6. Насамкінець варто звернути увагу на окремі непослідовності, вочевидь, техніко-юридичного характеру. Зокрема, у роботі подекуди паралельно вживаються поняття «об'єкт енергетики», «об'єкт енергетичної інфраструктури», «об'єкт критичної енергетичної інфраструктури» та «об'єкт критичної інфраструктури» без достатньо чіткого їх співвідношення, що на рівні пропонованих законодавчих формулювань може ускладнити правозастосування. Усунення цих неузгодженостей підвищило б рівень завершеності запропонованих автором новел.

Висловлені зауваження та побажання мають переважно дискусійний характер і не впливають на загальну високу позитивну оцінку дослідження

О.С. ГИРИЧА. Репрезентативність отриманих автором наукових результатів, обґрунтованість наведених висновків і наданих пропозицій не піддаються сумніву.

Дисертація є самостійно виконаною, завершеною роботою. Порухів академічної доброчесності у ній не виявлено.

Зміст дисертації відповідає галузі знань 08 «Право» та спеціальності 081 - Право.

Дисертація «КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОХОРОНА ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ» за актуальністю, ступенем наукової новизни, обґрунтованістю та достовірністю, науковою та практичною значущістю отриманих результатів, повнотою їх викладення в опублікованих здобувачем наукових працях, за оформленням відповідає вимогам, які затверджені наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (зі змінами) та Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44 (зі змінами), а її автор - ГИРИЧ Олександр Сергійович за результатами позитивного публічного захисту заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії у галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент:

завідувач кафедри політики
в сфері боротьби зі злочинністю
та кримінального права
навчально-наукового юридичного
інституту Карпатського національного
університету імені Василя Стефаника,
доктор юридичних наук, професор

Ігор КОЗИЧ